

EESTI PÕLLUMEESTE KESKSELTS

J. Kuum

Esimesed sammud Eesti põllumajandusseltside keskkorralduse loomiseks ja talupidajate ees seisvate ülesannete lahendamiseks astus C. R. Jakobson. Nimelt kutsus ta 120 aastat tagasi 25. mail 1876. a. (vkj.) Viljandis kokku nõupidamise, millest võtsid osa Tartu, Viljandi, Pärnu ja Võru põllumeesteseltside esindajad. Koosoleku juhatajana ütles ta, et nõupidamine on kokku kutsutud põllumeesteseltside edasise tegevuse tõhustamiseks, mis läbi nad võiks meie põllumeestele senisest veel suuremat kasu tuua. Pika nõupidamise tulemusena valisid Eesti põllumeesteseltside esindajad Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi, mille presidendiks oli C. R. Jakobson, oma seltside *eeskohaks* ehk eesseltsiks (keskseltsiks). Eeskoht pidi otsustama, et *asjad, mis terve Eesti põllumeeste seisusesse ja talitustesse puutuvad, lähevad enne otsuse tegemist eeskoha kätte, kust nad kõikidele seltsidele arutamiseks saadetakse ning pärast katsub eeskoht neid otsusi ühendada.*

Eeskoht palus riigi valitsuselt põllumeesteseltsidele abi ning tellis ühiselt seemneid ja põllutööriistu, sest *mida suurem tellimine on, seda odavamalt võib neid saada.* Seega loodi nõupidamisel vastuvõetud otsustega Eesti põllumeesteseltside keskkorraldus ehk keskselts. Juriidilise isikuna polnud tollal võimalik seda keskseltsi nime all luua. Sellega toimus juba siis põllumeeste organiseerimine ülemaailises ulatuses. Tolle aja kohta oli see tugev organisatsioon, millel oli suur kaal Eesti ühiskondliku elu arendamises.

Kuid C. R. Jakobsoni surmaga (1882) häabus ka põllumeeste seltside keskkorralduse tähtsus, mis tõusis aga taas üles mõni aeg hiljem, kui Rapla Eesti Põllumeeste Selts kutsus 1905. a. kokku Põhja-Eesti põllumeesteseltsid. Kuid saabuv revolutsioon (1905) ja segased ajad takistasid selle mõtte rakendamist. Alles 1907. a. asutati Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi poolt kokkukutsutud põllumeesteseltside asemikekogu koosolekul, millest võtsid osa Viru-, Harju-, Lääne- ja Järvamaa põllumeesteseltside esindajad, Eestimaa põllumeesteseltside keskohtkond. Keskohtkond palkas 1907. a. ametisse ka esimesed instruktorid (nõuandjad) – põllutöö alal A. Johanson ja karjakasvatuse alal V. Brindfeldi. Hiljem (1909) nimetati see *Eestimaa Põllumeesteseltside Keskseltsiks*, mis oli Põhja-Eestis põllumajandusliku kultuuritöö ning ühistegevuse keskuseks ja eesti põllumeeste kutsehuvide kaitsjaks. Keskselts võttis keskohtkonnalt üle senised põllutöö- ja karjakasvatuse instruktorid ning seadis nendele lisaks ametisse veel esimesed ühistegevuse (1910), aianduse (1911), kodumajanduse (1911, majapidamise nime all) ja maakondlikud karjakasvatuse (1913) instruktorid, karjakasvatuse eriteadlase (1911), agronoomist sekretäri, taimekasvatuse eriteadlase, jaoskonna agronoomi ja ülemkarjakontrollassistendi (1913) oma tegevuspiirkonnas. Peale selle võttis Eesti Põllumeesteseltside Keskselts osa Eesti Aleksandri Alampõllutöökooli (Kõos) ülalpidamisest, pidas põllutöö-talvekooli, asutas eesti põllutöö-keskkooli (1918, mis hiljem kolis Jänedale), organiseeris kursusi karjakontrollassistendite ettevalmistamiseks (1917). Ka korraldas ta Põhja-Eestis ühiskatseid (150 katset) mineraalväetistega (1912), asutas maaparandusbüroo (1913), alates 1914. a. põllutööriistade ja -masinate üürijaamu (neid oli 1917. a. 24), kaks alalist katsepõldu Keilas ja Väike-Maarjas (1914) ning andis välja põllumajandusajakirja *Talu* (1911...1919). 1919. a. võttis ta uueks nimeks Põhja-Eesti Põllumeeste Keskselts.

Lõuna-Eesti põllumeesteseltside tegevuse korraldamiseks kujunes tookord teine keskselts. Nimelt Võrus 1911. a. peetud Põhja-Liivimaa põllumeeste päeval otsustati asutada Põhja-Liivimaa põllutöö keskselts Põhja-Balti Põllumeesteseltsi nime all. Sellekohane põhikiri, mis Tartu, Võru, Väandra, Viljandi ja Põltsamaa põllumeesteseltside poolt allkirjutatult saadeti Põllutöö Peavalitsusele, ei leidnud 1912. a. kinnistamist. Uus, parandatud põhikiri – *Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskseltsi* taotluseks saadeti sinna uuesti sama aasta novembrikuul, mis 2. mail 1913. a. (vkj.) ka kinnitati.

Nüüd kutsuti (19. VIII 1913) kokku nimetatud keskseltsi avamiskoosolek Tartu *Vanemuise* saali, millest võttis osa 39 seltsi ja ühisust, kes valisid ka Keskseltsi eestseisuse. Siitpeale alustas Lõuna-Eesti Põllutöö Keskselts (esialgu küll Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskseltsi nime all) oma intensiivset tegevust, mida algusest peale juhtis agr. Jaan Hünerson.

Ka selle keskseitsi teenistusse võeti instruktorid (nõuandjad), eriteadlased jt., nii et selles töötavate teenistujate arv ulatus 1913. a. 30-ni, kellest 9 oli kõrgharidusega. Instruktoritena olid ametis põllutöö alal Ch. Arro ja A. Koffer, karjakasvatuse alal P. Kallit ja A. Lilienblatt, kodumajanduse alal Emma Mälberg-Leesment, Marta Põld-Riives jt. Kursustel pidasid loenguid Th. Pool, J. Mägi, A. Luksepp jt. Tähtsa üritusena viidi (1913) läbi talukarjade uurimine, millest võtsid osa Th. Pool, J. Mägi, A. Jürmann (Jürima), A. Lilienblatt jt. Esimese maailmasõja algus (1914) pidurdas märgatavalt nõuandetööd ja kursuste korraldamist ning takistas kõigi muude ülesannete täitmist.

Eesti iseseisvumisega tekkis võimalus kahe samasuunalise organisatsiooni liitumiseks. Põhikiri uue keskseitsi rajamiseks kinnitati 1922. a. Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti keskseitsi asemel moodustati nüüd ühtne *Eesti Põllumeeste Keskseits*. Liitumine viidi läbi 1924. aastaks. Keskseits jäi Tallinna, sellel olid osakonnad Tartus ja Tallinnas. Eesti Põllumeeste Keskseitsi liikmeteks oli näiteks 1938. a. kokku 49 põllumeesteseltsi ja muud põllumajanduslikku organisatsiooni. Põhikirja kohaselt jäi ühise keskseitsi ülesandeks eesti põllumeeste õpetamine ja vaimne arendamine, eesti põllumajanduse igakülgne edendamine ja põllumeeste huvide kaitsmine. Tähtsamaks tegevuseks jäi nõustamine loengute, kursuste, vestluste jne. näol, milleks olid keskseitsil kohapealsed põllumajandusinstruktorid ja erialainstruktorid ning keskkohadel asuvad eribürood. Eriti väärib märkimist maaparandustööde tegevus Tartus ja Tallinnas. Hiljem loodi juurde eritalitused ehitusplaanide valmistamiseks ja koos ART Põllumajandusliidu ning Riigi Statistika Keskbürooga Raamatupidamistalitus (1924). Maanoorte liikumise (1923) mõtte algatajad ja organiseerimise (1927) alustajad olid samuti keskseitsi töötajad (J. Hünerson jt.). Samuti algatas J. Hünerson (keskseitsi peasekretär) naiste ühenduste organiseerimist (1926), mille tulemusena korraldati esimene maanaistepäev (1927). 1930. a. aruandes seisab, et *Põllumeeste Keskseitsi tähtsamateks tegevusaladeks on kujunenud kodumajanduse nõuande, maaparanduse ja ehitusprojektide valmistamine ning väheste tööjõududega ka üksikutes maakodudes põllumajandusliku nõuande jätkamine (Põllumees, 1931, lk. 91)*. Kokku oli 1930. a. 50 palgalist töötajat, kelle hulgas üks kodumajanduse inspektor, 12 kodumajanduse instruktorit, 28 töötajat maaparandustalitustes jne.

Eesti Põllumeeste Keskseitsi töötajad on aktiivselt tegevad olnud piima- ja karjakontrollühingute asutamisel üle maa kuni 1928. aastani. Samuti on nad kaastegevad olnud Kontrollühisuste Liidu ning veiste ja hobuste tõuseltside tegevuse organiseerimisel, eksporttapamajade asutamisel ja põllumajandusliku ühistevõtte vaimse keskkoha Põllumajanduslikkude Ühisuste Revisjoniliidu ellukutsumisel.

Selliseks tegevuseks oli keskseitsil alaline kaader juba algusest alates. Nii oli 1924. a. 11 põllumajanduse inspektorit, 1 piimanduse inspektor, 1 maaparandusinspektor, 6 taimekasvatuse instruktorit, 12 loomakasvatuse instruktorit, 2 masinatundmise instruktorit, 3 piimatalituse instruktorit, 1 piimatalituse insener, 8 aiatöö ja kodumajanduse instruktorit, 1 linnukasvatuse instruktor, 28 maaparanduse töötajat, 1 ühistevõtte instruktor, 1 ühistevõtte arvepidamise instruktor ja 6 üldosakonna töötajat. Kokku 82 alalist töötajat, kellele lisaks kursuste hooajal ja maaparandustöödel kasutati veel ajutist tööjõudu (*Põllumees, 1925, lk. 230*).

Pärast nõuandetöö koondamist Põllutöökoja (1931) ja Eesti Maanaiste Seltsi kätte, vähendati märgatavalt siin sellealast kaadrit. Anti välja põllumajanduskirjandust ja -ajakirju, nagu *Põllumees* (1920...1940), *Maanoored* (1933...1940).

Keskseitsi ülesandeks jäi ka endiselt põllumeesteseltside koondamine, nende tegevuse arendamine ja ühtlustamine, põllumeestepäevade organiseerimine ning noorte kutsehariduse ja -huvi arendamine. Ka Jäneda Põllunduskeskkooli ja koolitalu korraldamine oli keskseitsi ülesandeks.

Pärast Eesti Vabariigi okupeerimist (1940) likvideeriti kõik põllumeesteseltsid ja ka Eesti Põllumeeste Keskseits. Agr. Jaan Hünerson (4. II 1882 Karksi – 5. VII 1942 Sverdlovski obl. Severo-Uraliski vangilaager) oli üks silmapaistvamaid keskseitside organiseerijaid ja Eesti Põllumeeste Keskseitsi peasekretär selle algusest kuni lõpuni.